

„A NŐ ÉLETÉNEK A CSALÁD A GYÖKERE.”
ANTITÉZISEK ERDŐS RENÉE, LUX TERKA ÉS
TÖRÖK SOPHIE MŰVEIBEN

Kulcsszavak: *Erdős Renée; Lux Terka; Török Sophie; identitáskonstrukció; nőirodalom*

BEVEZETÉS

A nőírók irányzatokkal és intézményekkel szembeni pozicionálásának kérdése gyakran az alkotásaikban is megjelenő utalások által vált hangsúlyossá, ugyanis közéleti témákról csupán az írók egy töredéke értekezett tudatosan. Fontos kiemelnünk, hogy szépirodalmi munkáik nem pusztán korlenyomatokként szolgálnak, annak ellenére, hogy a szövegek korabeli olvasata, mondhatni a teljes recepciótörténet is hajlamos volt a műveiket egy-egy irányzat hullámának részeként értelmezni, továbbá a morális, erkölcsi üzenetet megítélni, mintsem esztétikai értékeit vagy hiányosságait elismerni.

Erdős Renée *A nagy sikoly*,¹ Lux Terka *Leányok*² és Török Sophie *Nem vagy igazi*.³ című műveinek közös olvasatát az irodalmi és társadalmi rendszerrel szembeni, eltérő pozicionálásuk indokolja: élettörténeteik, ebből adódó szövegbeli identitásaik egyedien valósulnak meg a szélsőségek között. Az egyéni vágyak megélése és a normarendszerekkel való viszonyuk közötti ellentét a szubjektumukban követhető töresket hoz létre. Összehasonlításuk során a regényekben megjelenő, a női emancipáción – vagyis a munkavállalás, taníttatás és kiházasítás témáin – túl számos rendhagyó problémával is találkozunk, melyek mélységük és érzékenységük miatt akár az esztétikai olvasat akadályává is váltak: a gyermekvállalás vagy az abortusz kérdése és az intimitásról/szexualitásról való értekezés legitimitása került előtérbe.

* BALOG Alexandra (2000), irodalmár, PhD-hallgató, tagozati szakreferens, Színház és Film Kar, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, alexandra.balog@ubbcluj.ro

1 ERDŐS Renée: *A nagy sikoly*. Garabonciás, Bp., 1989.

2 LUX Terka: *Leányok*. Légrády Testvérek, Bp., 1906. Online elérhetőség: <https://mek.oszk.hu/17800/17828/pdf/17828.pdf> (Utolsó megtekintés: 2025. 04. 19.)

3 TÖRÖK Sophie: *Nem vagy igazi!* Nyugat XXXI(1938). 1. sz.

Lux közvetlen módon tematizálja az eszmeiségek kritikáját, és törekszik azok mindennapiságának megfogalmazására, míg Erdős e 1920-as évekbeli regénye a patriarchátus megerősödését mutatja meg,⁴ Török pedig a korabeli normarendszerek kereteit átlépve tárgyalja a nemi dichotómia és a sajátosan női tapasztalások legérzékenyebb problémáit. Tudatosságuk a 20. század első felének irodalmi közegét illető szerepeikben is megjelenik: Erdős és Lux a budapesti irodalmi élet – később pedig a kánon – peremére szorulnak, bár előbbi feltehetően a botrányos magánéletének következtében, utóbbi viszont annak tudatos rejtegetése miatt. Török Sophie Babits Mihállyal való házassága és az általa írott értekezések árnyalják a köztudatban elfoglalt helyét.

A nőirodalom szövegeinek összehasonlítása, a szempontrendszer felállítása elsődlegesen kihívásmentesnek tűnhet, hisz a témájukat érintő alapelvárás szinte minden esetben érvényesül: túlnyomó érzelmi töltettel tárgyalják a nők tapasztalatait, kérdéseit és dilemmáit. A fő téma viszont épp a sokrétűsége miatt nem is tud egy pontosan megrajzolható spektrumot létrehozni: két szöveg elhelyezhető bizonyos aspektusok mentén, akár szembeállíthatók egymással, de különbségek is felfedezhetők az erkölcsi és esztétikai megnyilatkozás szintjén. Mindez egy hármas összehasonlító kísérlet esetén folyamatosan változó megközelítést és perspektívát igényel.

SZÖVEGKÖZI KAPCSOLATOK: ÁTFEDÉSEK ÉS ELLENPONTOK

Kádár Judit a 20. század eleji nőírókról megállapítja, hogy ennek a generációnak nem sikerült módot találni az *új nő* és a tradicionális női szerep alávetettség nélküli megvalósítása közötti egyensúlyra, így ez a következő nemzedékek feladata marad.⁵ A három élettörténettel és nőírói identitással párhuzamba állítható a művekben megjelenő nők helyzete is, vagyis számos helyen fedezhetünk fel életrajzi utalásokat vagy épp az azoktól való eltérést. Az életrajz mentén való vizsgálatot problematizálnak tartom, bár önmagában nem elegendő a nőirodalom megközelítéséhez, mégis képes a történeti ismeretek és keretek tágítására.

A nagy sikoly című regény Dóra életét helyezi középpontba, azonban a szoros családi kötelékek által számtalan nő útjára is rálátunk: a főszereplőt férje, Illésfy Sándor már a nászúton megcsalja, Dóra pedig a válástól és a társadalom megítélésétől való félelme miatt férjével marad, viszont leszögezi, hogy bár a házasságot fenntartják, az

4 Az utóbbi évtizedek kutatásai ennek célzottságára próbálnak választ találni, feltételezve a nemiséget kordában tartó, katolikus metanarratíva kritikáját Erdős szövegében. Lásd erről bővebben: KEMENES GÉFIN László–Jolanta JASTRZĘBSKA: *Erotika a huszadik századi magyar regényben*. Kortárs, Bp., 1998.

5 KÁDÁR Judit: *Engedelmes lázadók*. Jelenkor, Pécs, 2014. 284.

a továbbiakban csupán látszatkapcsolat lesz. Mindeközben Dóra nem hagy fel a nagy sikoly keresésével, melyet az őt körülvevők különböző szempontokból határoznak meg: férje szerint ez „az asszony sikolya a Perc magaslatán”,⁶ mások szerint viszont „ha van nagy sikoly, amire az asszonyok születtek, ez az a sikoly, amit a gyermek születésekor hallat az asszony”.⁷ Dóra a regény során figyelemmel kíséri azokat a női mintákat, amelyek egyik vagy másik sikolyra való törekvés mellett döntöttek: a könyvnyelmű Tonia halála után a gyermeknemzés reményével zárul a történet. A Roessler-család második generációs női között különböző özvegy- és házaseletutakkal találkozunk, valamint jelen van a szerzetesi életet élő nagynéni is. A kötetben megjelenő férfiak többsége egyedülálló, így Erdős művében nem találkozunk a férfi és nő egyensúlyban való működésének eseteivel.

Lux Terka *Leányok* című regényében három különböző életutat látunk: Juli és Baba vidékről költözik Budapestre, előbbitől apja megtagadja támogatását, így orvosi tanulmányainak folytatásáért korrepetálásokat tart, utóbbi pedig színi tanulmányait végzi. Baba személyisége teljesen megváltozik, amikor anyja félrelépésének következtében apja öngyilkos lesz. A kezdetekkor a harmadik lány, Janka számára okozza a legnagyobb nehézséget saját életének és anyagi szituációjának rendezése, mivel tönkrement vidéki nemes család sarjaként megalázkodónak éli meg a helyzetet. A három lány egy idős zsidó nőnél és annak átkeresztelkedett, katolikus lányánál bérel ágyat, viszont ez a felállás rövidesen megváltozik: Baba anyjával költözik külön, Juli és Janka pedig más lakást kényszerül keresni. Baba az új lakásban megismert vőlegényével való egybekelése előtt teherbe esik, majd illegális magzattelhajtásra szánja magát, mely során életét veszti. Janka bátyja számos affér után sem tudja feldolgozni Juli viszonzatlan szerelmét, így öngyilkosságot követ el, mely Jankát saját jövője és anyagi biztonsága érdekében egy idős, taszító megjelenésű ezredessel kötött házasságba sodorja. Juli visszatér vidékre: nagyra becsült orvosként lemond pályájáról, és testvérei nevelését választja. A hétvényi budapesti tartózkodás során Baba családja az anya hűtlenségével és az egyszerű falusi gazdatiszt családfő öngyilkosságával társadalmilag lecsúszik, amit a két nő városi letelepedése minimálisan felold. Az öngyilkosság háttérbe kerül, mivel a környezet nem ismeri őket, így nem derül ki a társadalmi pozícióra tett hatása, ugyanis a félrelépés válik fontossá: Fleschék saját jó hírük megőrzése érdekében nem látják szívesen Baba édesanyját. Hasonlóan történik ez Janka, vagyis a Kis-Kolozsy család esetében is: Gábor öngyilkossága sem teszi hangsúlyossá a társadalmi vonatkozásokat, Jankának pedig ezredesfeleségként sikerül társadalmilag felemelkedni. Juli önálló fejlődésére a szöveg is reflektál: háttérbe kerül a nemisége, a narrációban fontos szerepet kap függetlensége és saját teljesítményéért történő pozitív megítélése a közösségben, hisz „[h]a a nőemancipációnak minden bajnoka olyan

6 ERDŐS: *i. m.* 49.

7 Uo. 270.

kövekkel rakná ki a maga útját, mint Juli, egy századot azonnal átléphetnének a lenézés és mellőzés korszakából”.⁸ Ennek ellenére a hazatérés mégis egyfajta emancipációtól való visszalépésként is értelmezhető, bár az anyagi függetlenségéből következő felülkerekedés vitathatatlan.

Lux regényében az alsó társadalmi réteg szerelmen alapuló házasságának lehetőségét megkérdőjelezi a nők és férfiak sorsa, valamint megmaradnak a nemi szereplehetőségek korlátai. A választás a feleség- és anyaszerep között dől el, és mindenképp áldozatokat követel. Erdős Renée az öngyilkosságot a regény zárlatában elidegenítő gesztusként alkalmazza: Tonia nagynéni – a szexualitását megelő művésznő – halálával Dóra számára lezárul útja, mely nemiségének megértésére irányult, ugyanis Tonia tette közvetett módon a szexualitása szabad megélésén alapszik a narrációban. A Roessler család körében leélt magányos és meg nem értett élet kapcsán feltevődik az okokat kereső miért kérdés, viszont a családtagok továbbra is kívülállóságával magyarázzák, ami leveszi róluk a felelősség terhét.

Török Sophie *Nem vagy igazi!* című kisregénye az örökbefogadást, a nem kívánt (házasságon belüli) várandósságot, a meddőséget és az ezekből következő társadalmi megbélyegzést járja körül. Margit, az örökbe fogadó anya kételyeit és fejlődését követhetjük végig, attól a ponttól, hogy még nem vágyik a szülés és anyaság tapasztalatára, addig, míg küzdeni kényszerül gyermekéért, és szenved a feltételezhető meddőségtől. Vele párhuzamosan Ida esete a gyerekekről való lemondás felé vezető utat, a nem kívánt terhességet láttatja: a harmadik terhességi hónap utáni illegális abortusz elkerüléséért megszüli gyermekét, és örökbe adja Margitnak. Lux szövegéhez hasonlóan itt is megjelenik a törvénytelen beavatkozás, nem csupán Ida részéről mint lehetőség, de az orvos részéről is mint burkolt tanács és ajánlat. A két nő különböző irányú szenvedésén keresztül a 20. század eleji társadalmi megítélések sorakoznak fel, miközben Margit az *igazságot* próbálja megfogalmazni újszülött gyermekével való összeszokásán keresztül. Török szövegének fő témája a férfi szövegekben kevésbé tematizált, mind az örökbefogadás és -adás, mind a kívánt és nem kívánt terhesség szintjén. A gyermekvállalás dilemmájában magára maradt nő helyzete szintén kevésbé tárgyalt a férfiszempontú irodalmi szövegekben. Török regénye két különböző családi/házastársi struktúrát állít szembe, és mindkét esetben a cselekményen kívül helyezkednek el a férfiak, de távollétük sorsdöntő hatással bír a feleségek döntéseire. A *Nem vagy igazi!* alapproblémája közvetett módon tűnik fel: a férfi gyermekéről való lemondása a nő más gyermekének elvételeivé válik, a két nem szülői szerepvállalását egyenlőtlenül ítéli meg a társadalom, így csupán a női határátlépés tematizálása és az abból következő stigmatizáltság, valamint a mozaikcsalád kialakulásának lehetetlensége tűnik fel elsőre.

8 Lux: i. m. 72.

A regények fő témái és konfliktusai a nőírók élettörténeteinek kivetüléseként is olvashatók, hisz Lux esetében a vidékről Budapestre kerülő, önmagát fenntartó nővel találkozunk, Erdősnél a válás a katolicizmusából adódó fontos dilemmaként értelmeződik, Török Sophie regénye pedig az anyává válás és a szülőség tapasztalata feldolgozásaként is olvasható.

1. Társadalmi identitások és származási kérdések

Lux Terka és Erdős Renée szövegében hangsúlyosan jelen vannak a származási kérdések, viszont a két regényről elmondható, hogy bennük kizárólag egy-egy kiválasztott társadalmi réteg jelenik meg, így főszerplőik az adott csoport lehetőségeit és korlátait rajzolják meg. Török szövegében két közeg képviselői kerülnek szembe egymással: az örökbe fogadó Margit személyéről a középosztálybeli városi nő képe alakul ki, míg a gyermekét örökbe adni kényszerülő Idáról megtudjuk, hogy árvaként gazdag rokonok nevelték vidéken, identitásába a nélkülözés és státusnélküliség rögzült. Az ellentéteket Margit nővére, Erzsi hangosítja ki és erősíti fel azáltal, hogy rámutat a két nő (azonfelül két nem) között alakuló konfliktusra, és az elhallgatott gondolatokat, a gesztusok értelmezési lehetőségeit mondhatni gátlástalanul adja mindenki tudtára. Az ő karaktere képviseli az egyetlen férfikritikus szempontot: a két nő (és a kritika) nem kérdőjelezi meg férjeik támogató jelenlétét vagy hiányát, ahogy döntéseiket sem, viszont Erzsi ezt megteszi: „próbálná csak az én férjem azt mondani, hogy neki nem kell a gyerek, úgy kívágnám, mint a huszonegyet, ha csinálni jó volt, legyen jó felnevelni is”.⁹

A *Leányok* című regényben a zsidó asszonynak és lányának, Johannának a cselédje, Rebi szabad megnyilvánulásai kritikával illetik a szereplők döntéseit és életvitelét, viszont Lux ezt nem két társadalmi réteg ellentétbe állításával teszi lehetővé: a központi karakterek mind az alsó, törekvő és megélhetésért küzdő csoporthoz tartoznak. Ennek ellenére Janka többiekhez való viszonyulása mégis képes a rétegek közötti diszkrimináció mintázására: Baba és anyja láttán „a megvetés és keserűség könnye a sors iránt, fojtogatta [Janka] torkát, amely őt ebbe a környezetbe vetette, akit gyűlölt, megvetett, utált”.¹⁰

Erdős ezzel szemben nem árnyalja a felső értelmiségi réteg helyzetét: a Roessler család zárt közegéhez senki sem kerül közel, így a kívülről kapcsolódó értelmiségiek egy-egy családtaghoz tartoznak, és nem változtatnak a nagy egységen. A nagy sikoly a városi és vidéki kép szempontjából is egységes: Roesslerék Mátéfalva és Budapest között mozognak, saját komfortzónájukban máshova helyezik a hangsúlyt, de nem képesek egy ismeretlen élethelyzet megmutatására, és megélhetési problémákkal sem küzdenek. Másképp alakul mindez Török szövegében, ahol a vidék és város közötti

⁹ TÖRÖK: i. m. 27.

¹⁰ LUX: i. m. 11.

ellentét a tekintély, a lehetőségek, de akár a kényelem szimbolikus szélsőségeit mutatja meg: Margit falun bérel szobát Idának a várandóssága idejére, ahol már a ház és állomás közötti út is tükrözi a társadalmi rétegek és a hozzájuk társított terek különbségeit. Erre az ellentétre erősít rá a szülés módja is, ugyanis a szomszéd faluból hívnak bábát, a gyermek világra hozása nem egy pesti különszobában történik, ahogy azt Margit szeretne volna – erről a kritikát ismét Erzsi hangosítja ki.

Lux Terka leányai kényszerűségből kerültek a fővárosba, a nőnevelés ellentmondásossága pedig abból fakadt, hogy bár az önálló kenyérkeresés tendenciája megjelent, a korban továbbra is a háztartásvezetésre való felkészítés képezte a prioritást.¹¹ Török Sophie regényében Ida és Margit között anyagi téren is különbségeket észlelhetünk, bár Margit anyagi helyzetének stabilitása inkább kikövetkeztethető, Ida esetében viszont „unokanővérei keserűvé tették neki az ingyenkenyeret [...] ifjúsága részleteiben is olyan volt, mint Hamupipőke története”.¹² A származás kérdését vizsgálva a három regényben megjelenő identitások vonatkozásában, nem tudják egyik esetben sem beteljesíteni az emancipatorikus törekvéseket, ennél fogva Kádár Judit megállapítása továbbra is érvényes, hisz egyik karakter sem jutott el a független, önfenntartó élethelyzetig. Juli esetében valós lehetőséget látunk az új nő típusának beteljesedésére, viszont ő otthon maradt testvérei miatt lemond a családalapításról és karrierjéről, szerelmi élete a regény során végig háttérbe szorul: egy, a konvencionálistól eltérő, de mégis tradicionálisan női életutat választ. A Roessler család harmadik generációs Ernája (Dóra húga) egy eltérő nőtípust képvisel az otthoni patriarchális rendszerben, viszont elutazása után a regény nem részletezi sorsának alakulását.

A továbbtanulás *A nagy sikolyban* nem válik központi kérdéssé, ugyanis a Roessler család a szerzetesrendi tagok és anyagi helyzetük által képes megadni a lányoknak és fiúknak járó, sajátos minőségi oktatást. Török Sophie szövegében Ida csupán megjegyzéseket tesz helyzetére, kétkezi munka által való érvényesülésére, ezáltal közvetetten utal Margit felsőbbrendűségére, ami valószínűleg tanulmányi szempontból is értelmezhető. A *Leányok* cselekménye nem engedi az olvasót távol maradni a tanítatás problémájától, ezt Janka Juli törekvése fölötti ítélkezése is hangsúlyozza: „Maga az első leányismerősöm, aki érettségit tesz. Hogy lehet ehhez kedve egy leánynak? [...] Nem jobb volna, ha nem törné itt magát és csakugyan hazamenne a falujába? Otthon férjhez menne, mert végre is, minden leánynak ez az életcélja; a többi, bocsásson meg – de én azt hiszem, – hiúság”.¹³ Kádár Judit szerint Lux általában nem lép túl a pat-

11 A 20. század eleji tanügyi reform bevezette a leány-középiskolákban a speciálisan lányoknak szánt tantárgyakat, mint a kézimunka, rajz és ének: a modern lány képéhez hozzátartozott a művelt feleség szerepére való felkészülés is. SZÉCSI Noémi–GÉRA Eleonóra: *A budapesti úrinő magánélete (1914–1939)*. Európa, Bp., 2017. 251–261.

12 TÖRÖK: *i. m.* 17–18.

13 LUX: *i. m.* 19.

riarchális nőképen, csupán módosítja azt, így az önállóbb gondolkodású hölgnői elutasítják a keresztény úri középosztály előítéleteit, és szerelemből mennek hozzá a vagyonosabb férjekhez, akik maguk is a modernebb gondolkodást képviselik, emiatt a feleségek kevésbé lesznek alárendelt pozícióban.¹⁴ Fontos kiemelni, hogy ez a *Leányok*ban nem valósul meg: az egyetlen¹⁵ házasságra lépő személy épp a patriarchális érdekházasságot választja (az anyagi helyzete alapján eleve alárendeltként megy férjhez).

A felekezeti kérdés erőteljesebben jelenik meg a szexualitás és családkonstrukció kapcsán, így a származás tekintetében csupán rövid kitérő során tárgyalom. A Roessler családban a katolikus szerzetes nagynéni és püspök nagybácsi egyengeti a fiatalok életét: ez a tanítási lehetőségek terén feltűnő, hisz Dóra és Erna nagynénjük zárdájában végzik el a lányok számára kötelező osztályokat, kialakult értékrendjüket pedig ennek fényében konzervatív kereszténynek feltételezi környezetük. Török *Nem vagy igazi!* című művében olyannyira háttérbe szorul a vallás, hogy csupán kompenzációként látjuk, de nem érzékelhető a cselekedetekre tett hatása. Lux regényének leányai a felekezeti kérdésen keresztül a zsidósággal kapcsolatos perspektívákra mutatnak rá: Kádár szerint Lux felmenti Jankát csalódásában, azonban mégis büntetés jár az előítéletesség által motivált döntéséért,¹⁶ ugyanis miután az őt megkérő ezredestől megtudja, hogy udvarlója zsidó, megszakítja vele a kapcsolatot, álmát „az emberek javíthatatlan és gonosz ostobasága”¹⁷ által látja széttepettnak, döntéseinél a tanult, otthoni közegből eredeztethető hozzáállás a domináns. A felekezeti problematika tehát körvonalazódik Lux szövegében, az átkeresztelkedés (a főbélő) Fleschné és lánya irányából közelíthető meg leginkább. Lánya, a már katolikus Johanna jegyeseért vissza szeretne térni a zsidó hitre, amiről anyja azt gondolja: „úgy teszel a vallással, mint a kesztyűddel. Kicsit ezt hordod, kicsit azt hordod”.¹⁸ A vallási vonatkozású szituációkat és személyek közti viszonyokat látva, a *Leányok* árnyalttá teszi a kérdést, továbbá minél több élethelyzetben és több perspektívából közelít ahhoz. Juli esetében az öreg zsidó Grünspannal szembeni elfogadásának magyarázata a lány progresszív értékrendje, de az antiszemita neveltetés hiánya is lehet. Fleschék által megkonstruálódik a szövegben az azonosság jelentősége: a felekezeteket nem helyezi alá- vagy fölérendelt viszonyba, csupán a közöttük való szabad átjárás válik problematikussá.

14 KÁDÁR: *i. m.* 275.

15 Janka mellett Johanna, Fleschné lánya is férjhez megy, viszont esetében is valószínűsíthető az érdekházasság, ugyanis Johanna kora és anyagi stabilitása miatt egyezik ebbe bele. Későbbi féltékenysége is bizonytalanságát támasztja alá.

16 Uo. 46.

17 Lux: *i. m.* 35.

18 Uo. 30.

A három vizsgált szöveg a származási kérdések kapcsán külön pozicionálódik, nem jelenthető ki, hogy azonos mértékben befolyásolná a tényezők az összes karakter identitását. Lux esetében az adott társadalmi réteghez való tartozás a fő konfliktusok okozója, megjelenik a felekezetiesség, viszont kevésbé hangsúlyos, míg az továbbtanulás lehetősége cselekmény- és identitásalakító. Töröknél a különböző társadalmi rétegek az alaphelyzet fokozását szolgálják, a vallási és oktatási vonalat háttérbe szorítva. Velük szemben Erdős a morális mondanivalóját teljesen a felekezetiesség kérdésén keresztül alakítja ki, amit az anyagi háttér és ehhez társuló taníttatás támaszt alá.

2. Magánszféra és társadalmi nemi szerepek

A családon belüli rendszer működését különösen befolyásolta az együttélés formája, a rokonok által elfoglalt státusz. Kövér György Peter Laslett háztartás-típológiáját használja a magyar társadalom lebontására: Laslett felosztása a rokonság és az együtt lakó rokon csoport funkcionális kapcsolatán alapszik.¹⁹ Az együtt élők száma és viszonya szerint elkülönülő hat háztartástípusból három valamilyen formában megtalálható a regényekben.²⁰ A *Leányok*ban a nem családjellegű, többszemélyes közösség több formája is feltűnik, melyek befolyásolják a lányok identitásának alakulását. Török és Erdős szövegeiben a 18–19. századi Magyarországon domináns, egyszerű családformát láthatjuk, hisz ezekben a modellekben az együtt élők viszonya nem bővül függőleges vagy vízszintes irányba, vagyis a viszonyok nem kiterjesztettek.

A háztartás kérdése elsősre a *Leányok*ban szembevetőd, hisz a kiindulópontot is a három lány Fleschékhez való költözése adja, így az ott korábban egyszerű családosnak vagy függőlegesen kiterjesztettnek tekinthető rendszer nem családjellegűvé válik azáltal, hogy a három lány beköltözik, és közös hálósobában él Fleschnével. Johannának későbbi házassága az új lakás ellenére is konfliktushoz vezet, ahova Baba már a kezdetektől nem tart velük. A két lány és ezzel egy időben a cseléd, Rebi számos közegben megfordul, szintén kiterjesztetté téve különböző háztartásokat. Végül Rebi megkeresésére hárman költöznek össze, és rövid időre létrejön egy sajátos család-konstrukció: Rebi anyaként gondoskodik a lányokról, viszont Janka testvérének öngyilkossága szétszakítja a nehezen kidolgozott egységet. Baba és anyja helyzetét, a lány kora miatt, az egyetlen egyszerű családos háztartásnak lehetne tekinteni, viszont a lakás többi szobáján ismeretlenek osztoznak, így esetükben sem lehet egy konvencionális formát azonosítani. Baba a közös élettér által került kapcsolatba vőlegényével és gyermekének apjával.

19 GYÁNI GÁBOR–KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris, Bp., 2001. 47.

20 A hat kategóriából az egyedülálló személyekből álló, többcsaládos, valamint besorolhatatlan háztartástípusokkal nem találkozunk.

Erdős Renée nem a terek által teremti meg a különböző háztartások típusát – a Roessler család feje, vagyis a nagypapa és Tonia közös lakásán kívül mindenki egyszerű családos háztartásban él –, hanem az egymás életére tett erőteljes hatásokon keresztül. Annak ellenére, hogy elkülönül a magánszféra, a családban elfoglalt státuszok és bizalmi kérdésekbe való beavatkozás lehetőségei függőlegesen és vízszintesen is kiterjesztetté teszik a rendszert. A család meghatározása mára nagy vitát vált ki, viszont ha a korabeli konvencionális formáját vesszük figyelembe, az „általában elsődleges rokoni csoport; házasságon alapul és funkcionális egységet alkot, mindkét nembeli felnőttekből és leszármazottaikból áll, elsődleges funkciója pedig új egyedek létrehozása”,²¹ akkor ez a Roessler család esetében mégis kiterjesztett. Dóra elmondása nélkül is tisztában vannak a család tagjai a nemi életük hiányával, továbbá naponta, különösebb ok és bejelentés nélkül fordulnak meg egymás életterében. Viszonyulásuk egy bizonyos fokú kitettséget is jelent, hisz a bizalmas emberekkel/beavatókkal való kapcsolataik is a környezet előítéletei által pecsételtetnek meg: Ernának titkolnia kell Tonia felé irányuló bizalmát.

A fiataalkori házasság tendenciája leginkább Erdős regényén keresztül figyelhető meg, hisz a frissen kötött frigy válsága kapcsán többen kifejezik véleményüket az intézményről.²² Erna döntésének meghozatalakor őszintén vall Dórának a házasságról: nem tartja magát alkatilag képesnek rá, és taszítja ennek a gondolata. Müncheni utazásának és függetlenedésének vágyát Dóra egyenesen jogtalannak érzi, hisz „[n]incs joga olyan valamit akarni, ami őt nem illeti meg. Erna fiatal leány, akinek a szülői háznál a helye, amíg férjhez nem megy”.²³ Dóra házasságát látva átértékeli helyzetét, és eljátszik a szerzetesi életforma gondolatával, melyre lehetséges, hogy sokkal fogékonyabb lett volna személyiségéből és értékrendjéből adódóan.

Erdős és Lux regénye a lányok kiházásítása mellett teret enged a nemi szempontból egyenlőtlen elvárások megmutatásának, azáltal, hogy a fiatal férfiak házasság előtti szexuális életét is feldolgozza, melyre több, eltérő perspektívából érkező reakciót is megmutat. A Roessler családban maradt Toniába beleszeret unokaöccse, Robin, akinek helyzetéről Illésfy támogatóan nyilatkozik: „Tonia pártfogásába veszi a fiút, és férfit csinál belőle. Ezzel a fiúnak föltétlenül jót tesz, és azt hiszem, csalódnék, ha föltenném, hogy saját magának nem szerez vele örömet!”²⁴ A *Nem vagy igazi!* cselek-

21 GYÁNI-KÖVÉR: *i. m.* 39.

22 John Hajnal magyar demográfus a nyugati és keleti választóvonalat Szentpétervár és Trieszt között húzta meg. Ennek fényében Magyarországon, bár középen helyezkedik el, és a 20. században a kettő keveredését láthatjuk területén, a század elejének tekintetében a kelet felé való húzás látszik, hisz a 18–20 év körüli férjhez menést szorgalmazták, és általánosnak tekintették a házassódot. Hajnal modelljében a nőket érintő szokásokra tér ki, így a férfiak ilyen jellegű kötelezettségeiről keveset tudunk. Lásd *uo.* 44.

23 ERDŐS: *i. m.* 142.

24 *Uo.* 182.

ményében a háztartás és a házasság nem kerül különösen hangsúlyozott pozícióba: a fókuszban lévő szereplők egyszerű családos életet élnek, csupán Ida identitásában érzékelhető a gyermekkorában megtapasztalt (felé) kiterjesztett, családos közösség traumatikus élménye.

Kövér György Leslett tipológiáját kiegészíti L. K. Berk és M. Mitterauer társadalmi és családi idő elméletével: érvelése szerint a társadalmi idő linearitásával ellentétben a családi idő ciklikus.²⁵ Ez látható Lux szövegében is Fleschék példájában, nemleg fordított szempontból: mivel Fleschné esetében nincs fiú, aki a háztartásba költöztetné menyasszonyát, Johanna férjének családja anyóssal bővül.

*A nagy sikoly*ban lassúbb folyamatként történik meg a nukleáris családból a törzscsalád felé haladás, hisz azáltal, hogy előbbiben megházasodik a fiú, az apa nem lép hátra gazdasági helyzetéből az utóbbiba, így a ciklikusság szakadozott. A háromgenerációs családban a legnagyobb tekintélynek örvendő nagypától nem kerül át a gyermekeire az autonóm döntéshozatal, és ez a megrekedés a harmadik generációt is befolyásolja. Többlépcsős megfelelési kényszer érvényesül a családban, ami a fiatalok alakuló identitását számos módon szakítja meg: Tonia szemben áll a többség által képviselt konzervatív társadalmi nemi szerepekhez és egyházi dogmákhoz való ragaszkodással. A családi idő ciklikusságának működése Török szövegében is feltételezhető, hisz Margitra és férjére sincsenek különösebb hatással a szüleik vélekedései, vagyis esetükben a szülői családi házaktól elkülönülve megvalósított otthon képes a körforgás megalapozására, viszont ez azzal egészül ki, hogy a különélésen túl az idősebb generáció a döntéshozatalban is háttérbe húzódik.

A három regény közül csupán a *Nem vagy igazi!*-nak sikerül részleges harmóniában megmutatni a férj és feleség együttélését, hisz Margit mellett támogató társat látunk, viszont megkérdőjelezhető, hogy ő miért nincs hangsúlyosabban jelen egy, a családot ekkora mértékben megváltoztató időszakban. Gyula gyermeknemzéshez való viszonyulása problematikus: Idának titkolnia kell várandósságát, így a férfi és a nő itt is egyenlőtlenül osztozik a felelősségen. Erdős és Lux szövegeiben közvetlenül nem találkozunk egységes családmodellekkel: *A nagy sikoly* legtöbb női karaktere egyedülálló (özvegy, szerzetes), csupán Dóra anyja és Melinda néni él házasságban, de egyikről sem derülnek ki részletek – egyik házasság sem válik áhított példává a fiatal generáció számára. A család férfi tagjai szintén egyedülállók (Bálint bácsi időskorában próbálkozik feleséget találni, Henrik pedig katolikus püspök), az egyetlen házasságra lépett férfi Tonia fiatalon elhunyt férje. A Roessler család második generációjának fényében a fiatalok előtt nem szolgál példaként stabil családmódel, így mind sajátosan, a beavatóik függvényében értelmezik kötelekeiket. Erna és Robin a szexualitás szabad megélésének útján indul el Tonia által támogatva, míg Dóra mater

25 GYÁNI–KÖVÉR: *i. m.* 47.

Beatrix és az özvegy (önfeláldozó) Anna néni nyomán a patriarchális modellt követi, a házasság előtti tisztaság és hűség erkölcsi normái mentén. Bár Anna fiainak neveléséért mond le az esetleges újraházasodásról, Dóra hasonló áldozatot hoz, amikor Erna távozása után szülei összeroskadnak: saját házasságát háttérbe szorítva az Erna által hagyott ürt és fájdalmat próbálja betölteni.

A három regényben megjelenő családkonstrukciók különböző szempontok mentén diszfunkcionálisak. Lux és Erdős központi szereplői nem jutnak el a saját vágyaik és prioritásaik megéléséhez, konvencionális síkon mozogva, a társadalmilag legelfogadottabb utat választják. Feltételezhetnénk, hogy Török esetében Margit örökbefogadása egyfajta emancipatorikus és progresszív vonalat képvisel, viszont a társadalmi megítélés alapján ez mégsem tölti be a felé irányított elvárásokat.

3. Szexualitás és anyaság

A 20. század első felének nőideálja szempontjából a saját sorsról való lemondás, a patriarchális családmodell érdekében meghozott áldozat nagyobb értéknek számított, mint a házasságban való kiteljesedés: a nő azáltal is betölthette rendeltetését, hogy saját családalapítás helyett más gyermekeit nevelte. A nők erkölcsi értéke a szexualitásról és esetenként a házasságról való lemondás fényében is nőtt, aminek irodalmi tematizálása nem egyedi Erdős regényeiben.²⁶ A nemi szerepeiknél többre vágyó karakterek a szépirodalmi szövegekben a romlás és hanyatlás példaként jelentek meg, viszont a háborút követő években végbement egy paradigmaváltás, és a régi irányhoz ragaszkodók megítélése vált negatívvá, miközben a házasság előtti szűz és tiszta lány ideálja továbbra is fennmaradt.²⁷

Erdős számos, romlásra ítélt karaktert felvonultatva juttatja el főszereplőjét a felismerésre, miszerint nőisége a reprodukció által teljesedhet ki. Dóra a nászútra indulás előtt kapja meg legelső szexuális felvilágosítását, vagyis szinte teljes tudatlansággal kerül feleségszerepbe: anyja fogamzásgátlót ad neki, hogy a három hónapos út alkalmával elsősorban ismerje meg a rá váró szexuális tapasztalatokat. Ennek a tudatlanságnak következménye csalódása az első együttlét során, mely a továbbiakban sem oldódik fel. Illésfy félrelépésének és Dóra szexualitásának problémáját részlegesen feloldja Henrik püspök nemi predesztináltságról szóló beszéde: a férfi számára csupán örömet adott az Isten, míg a nőt megajándékozta a legszentebb rendeltetéssel, az anyasággal. Ezáltal nyilvánvalóvá válik számára, hogy az öröm keresése nem neki rendelt feladat, az arra való rátalálás pedig bűnös, és romláshoz vezet. A regény különböző anyatípusokon keresztül mutatja meg ennek a gyakorlati vetületét: Anna feláldozza magá(néle)t gyermekei számára, Dóra anyja látszólag teljesedik ki, Melinda pedig négy gyermeke ellenére is megbélyegzett: „későn ment férjhez és négy

26 KÁDÁR: *i. m.* 215–229.

27 SZÉCSI–GÉRA: *i. m.* 46–47.

gyermeket hozott a világra, mind a négyet műtét útján, ő maga sem tudott semmit a nagy sikolyról”,²⁸ vagyis az igazság kérdését a császármetszés folyamata is árnyalja. Bár Henrik püspök gondolata nem egyértelműen pejoratív, a felsorolást mégis a Roessler család hanyatlásával folytatja, amely családnak Dóra a legnagyobb reménye. Eszerint az anya kulturális konstrukciója több tényezőtől függ, nem csupán a gyermekkel való viszonyától: a konvencionálisan elfogadott és elvárt anya házasság után természetes úton hozza világra gyermekét és neveli őt, megőrizve az egyensúlyt feleség és szülő szerepe között. Az ettől eltérően konstruált anyaszerepek folyamatosan ki vannak téve a társadalom negatív megítélésének.

Lux Terka művében Baba először Juli segítségét kéri a magzat elhajtásával kapcsolatban, aki ezt elutasítja, és hosszasan beszél a konzervatív becsületről – egy leányanya elsősorban saját boldogtalanságával hivatott fizetni emberi méltóságának eldobásáért –, ugyanakkor vigasztalni is próbálja a házasságon kívül fogant gyermekek felé elfogadóan forduló társadalom képével:²⁹ „Ne féljen, azok az emberek, kiknek szívük és eszük van, nem fogják megvetni, mert ezek mindnyájan tudják, hogy a természetnek nincsenek törvényes és törvénytelen gyerekei, csak egyféle gyereke van: az ember!”.³⁰ Juli érvelését cáfolja Szécsi Noémi *A budapesti úrinő magánélete (1860–1914)* című munkája, melyben a házasságon kívüli nemi élet és terhesség kapcsán arról ír, hogy a törvénytelen gyerekek jövője a várandós nő szüleinek jóindulatán és anyagi helyzetén múlott, és hat kategóriát állít fel, melyek a szülők kapcsolatára alapozva különülnek el, eszerint pedig Baba gyereke a tisztességes lánytól születettek csoportjához tartozik.³¹ Apja halála után Babának és anyjának nem sikerült anyagilag biztos alapokra szert tenni, Baba saját színészi karrierjétől, valamint vőlegényétől remélte a szebb jövőt, akinek az eltűnése után tervei köddé váltak. A korban gyakran ürügyként alkalmazott gyógyfürdők és kezelések finansziális helyzetéből adódóan nem álltak Baba rendelkezésére, amit csupán fokozott anyjának korábbi, hosszas tanítása, minekutána Baba tisztaságot ígért szüleinek. Lux Terka 1906-ban megjelent szövegében Juli társadalmi elfogadásról megfogalmazott gondolatait Török majd 30

28 ERDŐS: *i. m.* 271.

29 Dr. Kiss Ernő Berde Mária *A szent szégyen* című regényét hasonló gondolatok miatt szociológiai utópiának nevezi, mivel nem tartja valószínűnek a közösség olyan szintű elfogadását, amilyen egy házasságon kívül fogant gyermek és hajadon anya teljes társadalmi integrációjához szükséges. Lásd Dr. Kiss Ernő: 6. R. Berde Mária: *A szent szégyen*. Erdélyi Irodalmi Szemle 1926. 331–334.

30 LUX: *i. m.* 66.

31 „1. tisztességes lánytól vagy özvegyasszonytól született gyermek, 2. a fattyú, aki kéjhölgytől született, 3. házasságtörési, parázna fattyú, aki férjes nőtől született, 4. vérfertőzősi fattyú, ha rokoni kapcsolatban állók kapcsolatából születik a gyermek, 5. kárhuzatos fattyú a leány és az apja kapcsolatából született, 6. utolsó kategória pedig a nőtlen séget fogadott pap gyermekének járt ki.” Lásd SZÉCSI: *i. m.* 138–139.

évvel későbbi szövege cáfolja: a *Nem vagy igazi!*-ban vázolt félelmek nem alaptalanok, hisz már Ida terhessége közben is Erzsí kimondja azt, amitől húga (Margit) legjobban fél: „Egy gyermektelen nő ne akarjon ingyen-gyerekhez jutni a ravaszságával”.³² A regény végén már anyaként szorong, mivel illetéktelennek érzi magát az anyák között: szégyenként éli meg, hogy nem tud a szülés és szoptatás élményén keresztül kapcsolódni a többiekhez. A regény zárlatában összefoglalja félelmének okát a mostohaaszülő negatív kulturális ábrázolása, melynek alapján nem számíthat a társadalom pozitív megítélésére, hisz az ehhez szükséges előzmény hiányzik a tapasztalatai közül: „A jó mostoha történetét még nem írták meg, ilyen nincs is”.³³ A *Nem vagy igazi!* narrációja Margit belső folyamatának leírására épül az anyaság elutasításától a mostohaanya szorongásáig, a meddőség gondolatának és szégyenének elfogadásán keresztül: gyakori a váltakozás az egyes szám első és harmadik személy között. A három szöveg közül ez hangsúlyozza leginkább a belső folyamatot, míg Erdős és Lux a cselekményre, a történeteszövegre koncentrálnak. Török árnyalja a Luxnál és Erdős-nél felbukkanó társadalmi utópiaként és rendeltetésként bemutatott női szerepeket.

Érdemesnek tartom kiemelni az özvegység kérdését, annak ellenére, hogy ez a szempont Török esetében egyáltalán nem válik identitásformálóvá. Lux Fleschnéje özvegységében lányára utaltan éli a mindennapjait, ennek függvényében az élettere is kiszolgáltatott, hisz neki is osztoznia kell a szobán a három albérlővel, ami akkor sem változik, amikor új lakásban, Johanna férjével élnek együtt, és több tér áll rendelkezésükre. Flesch mama helyzetét a lánya attitűdje is jól mutatja: „Prédálsz! – kiáltotta harmadszor is Johanna. – Ismerlek még a régi világból. Elprédálad magad vagyontát is, megetted, elselymezted, elgavalléroztad. Most hallgass! Én tartalak, hallgass!”.³⁴ Fleschné és lánya között ezáltal kialakult egy, a szülő-gyerek kapcsolattól eltérő státuskülönbség. Baba anyjának özvegysége szintén kiszolgáltatottságot szül, el egészen Baba megbocsátásáig. Az apa, a háztartás gazdaságát biztosító férfi hiánya miatt a két történetben a feleségek gyermekeik segítségére és jóindulatára szorulnak, ők maguk az idősebb generációhoz tartozva ugyanis az anyagi függetlenség és megélhetés előteremtésében egyáltalán nem jártasak. Ennek terhe a *Leányokban* a társadalmi rendszerek megdönthetlenségét erősíti, bár hangsúlyozza annak igazságtalanságát. Viszont Baba anyjának hűtlensége miatt örök bűnhődés a sorsa, „mert a nővel szemben a természetnek nincs más paragrafusa, mint ez: légy tiszta! A férfi tehet az életével, amit akar, a nő életének a család a gyökere”.³⁵ Erdős az özvegységet is a szexualitás mentén építi fel: Tonia és Anna néni ellentétesen élik meg házastársuk halálát, amire a szereplők mindegyike reagál közvetett vagy közvetlen módon. Kettejük között is

32 TÖRÖK: i. m. 27.

33 Uo. 46.

34 LUX: i. m. 9.

35 Uo. 53.

létrejön egy konfliktus, melyben mindkét fél kihangosítja ellenérzéseit: Anna erkölcsstelennek nevezi Toniát, akit a kéjvágy vezérel, míg előbbi egyedülálló, és ez mártírszerepbe helyezi („Csak erről a kényszerszentről ne beszélj!”³⁶), hisz minden alkalommal kiemeli(k), hogy döntését fiai neveléséért és az ő tisztaságukért hozta. A két özvegy így a szexualitás mentén a szajha és madonna dichotómiában helyezkedik el. A két nő vitája során Anna a család jelentéskörét próbálja újraértelmezni: „Ez a ház az én apám háza. És minden, ami itt van! Te idegen vagy köztünk, és az is voltál mindig. És mindened, amid van, mitőlünk van, és mindent azért kaptál, mert Raimond felesége voltál. Ez a mi otthonunk, és én ennek az otthonnak a nyugalma akarom megmenteni”.³⁷ A család fejének, Roessler Gábornak a Toniához való kötődése fűzi leginkább a családhoz az idegent: Roessler az özvegyiség kapcsán nem válik irányadó karakterré, csupán kisebb utalások vannak házasságára, feleségével töltött éveire, és nem látjuk a család átalakulását sem. Továbbá *A nagy sikoly*ban az egyedülállók irányítják a fiatal házasok életét, és az ő szexualitásról szóló megítélésük válik irányadóvá: az agglegény Bálint tanár és testvére, Henrik püspök reprodukcióról és a női szexualitásban nem létező örömről beszélnek egymás között, melynek következtetéseit Dóra gyónásakor olvashatjuk. A hitvesi nemi élet természetes folyamatát és a női szexualitást Dóra számára e két férfi határozza meg, másoktól hallott történetekre és féltudományos állításokra alapozva. Mater Beatrix a regény során nem jelenik meg, így Bálint és Henrik perspektívája nem hasonlítható össze egy (felekezeti-leg erőteljesen elkötelezett) női szemponttal, hisz Beatrix gondolatait, katolikus szerzetesrendi létéből is következő értékrendjét más szereplők hangosítják ki.

A három szöveg tehát különböző szituációkat vonultat fel, melyekben a társadalmi nemi szerepek elvárásai eltérő módon alakulnak, és egyik szövegben sem találkozunk valós vallomásokkal: a különböző generációk képviselői nem hajlandóak ezt megtenni, vagy nincs meg a szükséges nyelvük a fiatalabbak tanácsalanságának és tudáshiányának megfogalmazásához, e hiányok pótlásához. Egy viszonyt feltételezhetünk, melyben ez megtörténik, mégpedig Tonia és Erna között. *A nagy sikoly* viszont ennek csak utalásszerű jelzéseit nyújtja, így a részletek nem állnak az olvasó rendelkezésére. A 20. századi szövegek kutatásai főként a fiatal generáció szexualitásának kérdése felől közelítenek a szövegekhez, így a felvilágosítás kérdése is láthatóvá válik, viszont érdemes tágitani a perspektívát, hisz az idősebb generációk hagyományozódott rendszerei alapján rögzültek a normarendszerek, valamint az ő döntéseik következménye áttételesen kihatott gyermekeik életére is. Így az anyaság és nemi élet, mindamellett, hogy egyre gyakrabban képezi a diskurzus tárgyát, és egyre több szöveg újraolvasására ösztönözte a kutatókat, felhasználható a kontextus függőleges

36 ERDŐS: *i. m.* 205.

37 Uo. 227.

és vízszintes irányú kitágítására, vagyis a különböző típusú mozaikcsaládok konstruáltságának megközelítésére.

ÖSSZEGZÉS

A kutatás során nyilvánvalóvá vált a nőirodalom és a női szexualitás szókincsének hiányos, valamint változó jellege: a különböző korok olvasói egyaránt egysíkúnak képzelték a nőirodalom alkotásait, amit épp a bemutatott három mű közös olvasata cáfol. Ezek a regények megerősítik a női lét diskurzusának szükségességét, valamint rávilágítanak a szövegek körül felhalmozott elvárások és korlátok mesterséges/kulturálisan konstruált jellegeire. A regényekben felvonultatott élethelyzetek épp az egyszerű mindennapi és kivételes voltak miatt tudják árnyalni a feldolgozott témákat, melyek a nőirodalom felé állított elvárások között is szerepelnek: különös érzelmi töltetű alkotások, amelyek a nők háztartásban, társadalmi osztályban, családban betöltött szerepeiket mutatják be, hangsúlyozva a társadalmi nemi szerepükben való helytállást. Az olvasathoz alkalmazott társadalomtörténeti szempontok mentén a 20. század elejének szociológiai és irodalmi kontextusai is árnyaltabbá válnak: a háztartás-tipológia és időciklikusság a férfidominancia vizsgálata által kapaszkodóként szolgálhat a nő számára kijelölt szerepek lebontására, ugyanis feltárják a generációkra nehezedő elvárások rétegzettségeit a felekezeti, anyagi, oktatási és nemi kérdések metszetében.

„THE ROOT OF A WOMAN’S LIFE IS FAMILY.” ANTITHESSES IN THE WORKS OF RENÉE ERDŐS, TERKA LUX AND SOPHIE TÖRÖK

Keywords: *Renée Erdős; Terka Lux; Sophie Török; identity constructions; woman writers*

I propose a comparative reading of three texts by 20th-century authors - *A nagy sikoly* by Renée Erdős, *Leányok* by Terka Lux, and *Nem vagy igazi!* by Sophie Török - by exploring common points of interpretation regarding the experience of individual desires and their relation to normative systems. In my comparative analysis, I trace the identity-forming effects of less discussed yet problematic issues that arise in the novels beyond female emancipation: the question of motherhood or abortion, as well as the legitimacy of discourse on intimacy and sexuality. My research also emphasizes that the problematics of identity in the works of twentieth-century women writers, as well as the socio-historical analysis of these literary works, can contribute to the extension of historical-literary and sociological perspectives outside the texts in the context of the early 1900s. It also supports the need to develop a specific language for analyzing women’s literature.

„RĂDĂCINA VIETII UNEI FEMEII ESTE FAMILIA.”
ANTITEZE ÎN TEXTELE LUI RENÉE ERDŐS, TERKA LUX
ȘI SOPHIE TÖRÖK

Cuvinte-cheie: *Renée Erdős; Terka Lux; Sophie Török; construcția identității; autoare*

Studiul propune lectura comparativă a trei texte scrise de autoare din secolul al XX-lea – *A nagy sikoly* de Renée Erdős, *Leányok* de Terka Lux și *Nem vagy igazi!* de Sophie Török – prin explorarea unor puncte comune de interpretare privind trăirea dorințelor individuale și raportarea la sistemele normative ale societății epocii. În comparația realizată urmăresc efectele formatoare de identitate ale unor aspecte mai puțin discutate și problematice care apar în romane, dincolo de emanciparea feminină: în prim-plan se află chestiunea maternității sau a avortului, precum și legitimitatea discursului despre intimitate și sexualitate.

Cercetarea mea subliniază, de asemenea, faptul că problematica identității în operele scriitoarelor din secolul al XX-lea, precum și analiza socio-istorică a acestor lucrări literare pot contribui la extinderea perspectivelor istorico-literare și sociologice din afara textelor, în contextul începutului secolului XX. Totodată, sprijină necesitatea dezvoltării unui limbaj specific pentru analiza literaturii feminine.